

Владимир Сис като Военен кореспондент.
София, декември, 1912 г.

ВЪЗКРЕСЕНИЕТО НА ПРЕДАНИЯ БЪЛГАРОФИЛ – ЧЕШКИЯТ ЖУРНАЛИСТ ВЛАДИМИР СИС

Все още малко известният на съвременната българска обществено-пламенен славянофил и изключителният журналист, публицист, писател и изследовател-историк Владимир Сис получи признание преди няколко години. По инициатива на сътрудниците при Института за история на БАН Теодоричка Готовска-Хенце и Ани Златева, с подкрепата на ръководството му в лицето на академик Г. Марков и съдействието на Регионалния исторически музей в г. Хасково през ноември 2003 г. беше организирана и проведена голяма Национална научна конференция под наслов „*Владимир Сис и България*“. Тя бе посветена на неговата невероятно богатата и многостранна житейска и творческа дейност¹. С нея започва и възкресението на този доблестен и верен приятел на България.

Особено място в докладите бе отделено на прякото, лично участие на Сис в съдбовните за страната ни войни за национално обединение от 1912–1913 г. И това не е случайно. Точно тогава българската общественост и фронтовата ни армия за първи път се запознават поотблизо с бъдещия „отчаян българофил“. През 1912 г. чешкият журналист Владимир Сис е един от онези 94 чужди кореспонденти, командировани в България, които са призвани „честно и добросъвестно да отразяват и запознават европейската общественост“ с хода на Балканската война. И Вл. Сис, събирайки добросъвестно всички свои първи репортажи от фронта, създава малката си, но дълбоко вълнуваща книжка „От бойните полета на България. Впечатления на военния кореспондент“ излязла в Прага на чешки език през 1913 г.² Това са кореспонденциите на Владимир Сис за пражкия вестник „Народни ли-

¹Научните доклади и съобщенията, представени на конференцията бяха издадени в сборника „*Владимир Сис и България*“, (съст. А. Златева), С., Стигмати, Бохемия клуб, 2006, 378 с. с илюстрации и фотографии. и първата най-пълна жизнеописателна хроника на В. Сис

²Сис, „Вл. Критичните дни на България. Дневникът на военния кореспондент“, С., 2004, - изд., 2009, II изд. (Превод от чешки М. Генова)

сти“, в които са събрани неговите лични впечатления и наблюдения от бойните действия през Първия период на Балканската война. *Малка и скромна, но важна* книжка, отразяваща началото и победния боен марш на Българската армия в Тракийските полета и планините на Македония, но, ...по чисто конюктурни причини, останала 100 години далеч от своя получател – „невероятният български войн“!!!

След конференцията в Хасково за първи път у нас, почти 94 години след триумфа и трагедията на България от 1912–1913 г. за първи път на български език, бе издадена и другата книга на Владимир Сис „Критичните дни на България. Дневникът на военният кореспондент“.³ В нея той не само разкрива реалният принос на всеки един от балканските съюзници за победата над Турция, но дава подробен и точен анализ на развилата се през 1912–1913 г. политико-дипломатическа интрига на масата на преговорите, довела до развихрянето на Междусъюзническата война. Започвайки повествованието си с възхищението от героизма и себеотрицанието на българския воин, от пълното и искрено признание за неговия главен принос при изковане победата на християните над Отоманската империя в Балканската война 1912, Владимир Сис стига до дълбокото разочарование от избухването на въоръжения конфликт между бившите съюзници през 1913 г.

Владимир Сис е особено познат на поколения български интелектуалци и четяща публика от първата третина на ХХ в., с издадената през 1914 г. брошура *“Гробовете на Трикери”*⁴. Тя по своята същност е образец на журналистическо разследване на едно чудовищно престъпление, извършено от гръцката военщина спрямо българи – военнопленници и гражданско население обаче, които получили информация за нея от публикуваните материали на Хасковската научна конференция, (сборникът „Владимир Сис и България“, книгата на Сис и др.) некоректни наши съвременници издадоха през 2010 г. фототипно и крайно некачествено в научно и полиграфично отношение издание. В него липсваха дори елементарни обяснителни бележки по описваните далечни за съвременното поколение събития и личности, което предаде на изданието повече пропагандно-публичен, дори политико-конюк-

³Сис, Вл. „Критичните дни на България. Дневникът на военния кореспондент“, С., 2004, - изд., 2009 II изд. (Превод от чешки М. Генова)

⁴Сис, Вл. „Гробовете на Трикери“, С., първо издание (1914 г. - ненамерено) и второ - 1916 г.

турен, отколкото научен или общопознавателен характер.

Благодарение на доц. д-р Владимир Пенчев, доц. д-р Теодоричка Готовска и маг. А. Златева, както и на усилията на ревностната почитателка на Владимир Сис – праводачката поетеса Мария Генова, днес българската литературна и историческа съкровищница се обогатява с настоящето „закъсняло“ или „забравено“ издание на Владимир Сис „От бойните полета на България. Впечатления на военния кореспондент“.

По щастлива случайност издаването на „Впечатленията“ на Сис на български език съвпада с отбелязване вековния юбилей от началото на Балканската война. В плана за националното честване на събитието са включени и други заглавия, посветени на войната. Кореспонденциите на чешкия военен наблюдател обаче имат своите необорими предимства: от една страна те оставаха до днес непознати на повечето изследователи и българската общественост поради липса на преводно издание; от друга – авторът отделя специално място на отношението на чешкия народ към този предшестваш Първата световна война въоръжен конфликт – сблъсък на една християнска коалиция срещу най-голямата по онова време мюсюлманска държава и възможност за непосредствен анализ на резултатите от една война, в която се проявяват нови тенденции в използването на модернизирано въоръжение, налагащо непознати в практиката за момента форми и методи за воюване.

„Впечатленията“ на Вл. Сис имат стойност на документ. Защото обрисуват обстановката и ситуацията в България и на Балканите в навечерието на войната, както и цялата дейност по развърщане на сръбските и българските въоръжени сили. В това отношение може да се приеме, че те са едно естествено и неделимо продължение на публикуваните през 2008 г. от доц. д-р Теодоричка Готовска-Хенце неизвестни у нас репортажи на Владимир Сис от навечерието на Балканската война 1912 г.⁵. Дадените от наблюдателите оценки за провеждането на операциите, сраженията и боевете, погледнати от неангажирана с конфликта страна, реално означава увеличаване на тяхната положителна стойност, поради това, че могат и носят белега на

⁵Готовска, Хенце, Т., *Репортажите на Владимир Сис в навечерието на Балканската война 1912 г.- Сб.Историята - професия и съдба. В чест на чл. кор. ист. науки Г.Марков, С., 2008, Тангра ,с.205-223*

безпристрастност.

От кореспонденциите на Владимир Сис чешкото общество научава за ентузиазма на българското население и невиданата по размах си мобилизация на военнотзадължените. Обществеността в Централна Европа научава за дейността на българското главно командване; за най-влиятелните негови военачалници и техните личностни особености; за силите, с които те разполагат, както и за първите боеве и военни успехи.

Когато описва първите действия на войските, авторът на книгата се осланя на информацията, предоставяна на представителите на печата от цензурната секция при българския Генерален щаб. По тази причина описанията му са паралелни – за действията на Източнотракийския и на Македонския театър на военните действия (ТВД.) От този вид изложение читателят само печели, защото има възможност да получи по-пълна информация и разбере какво става по целия фронт в едно и също време. По-късно, когато Вл. Сис успява да стъпи на бойното поле, той се ангажира и прави описание на конкретните събития, селищата, при които се водят боевете и резултатите от тях. Благодарение на Вл. Сис чехи, словаци и централноевропейската общественост чуват за Лозенград, като опорен пункт на турската армия, както и историята по неговото овладяване от българите; за действията на воюващите армии в Македония и стават свидетели на обсадата на Одринската крепост. Достатъчно подробно, по дни, е описано развитието на бойните действия на линията Люлебургас-Бунархисар, както и изкованата от българите победа! Подробно са описани всички перипетии, на които се натъква Българската армия, за да се достигне до Чаталджа, не е пропуснат и сложният лабиринт от проблеми, предхождащи началото на преговорите след първото примирие.

Специално внимание авторът отделя на антихуманното, дори нечовешкото отношение на разгромената и оттегляща се турска войска към християнското население от Източна Тракия, живеещо до началото на войната в пределите на Турция. Независимо от това, със започването на бойните действия то е подложено на тотално изстребление. По мнение на Сис и потресените от очевидните факти чужди военни кореспонденти това се извършва на широк фронт „с азиатската откъснатост и коварство“. Владимир Сис е дълбоко потресен от неадекватното поведение на обхванатата от паника турска войска и

най-вече от нейната изобретателна жестокост спрямо мирното селско и гражданско население. Добре знаейки силата на словото и стойността на документите, той се опитва да бъде точен и подкрепя всеки свой пример с изключително ценни документи, събирани непосредствено по „парещите следи на събитията“. Описаните от него сцени на неописуеми мъчения и нечовешко отношение характеризират книгата „По бойните полета на България. Впечатления на военния кореспондент“ и като важен автентичен документ за историята на Балканската война. Стойностен и достоверен документ, предоставен ни от хуманиста Владимир Сис с преклонение и вяра в бъдещите наши поколения. С него той сякаш ни напомня сакралните слова на поборника М. Маджаров :

„Не забравяйте, но не отмъщавайте!“

Полк.(о.з.) доц. д-р ДИМИТЪР ЗАФИРОВ

Много е трудно да се пише за войната днес, когато мирът още не е подписан, когато още не е ясно дали тази война ще продължи или ще спре.

Рисковано е да се правят и всякакви критични предположения или да се разисква по този въпрос. Само в общи линии мога да очертая посоките на всичко това, което се разиграва досега по бойните полета на България.

Нищо повече!

Това именно се опитам да обрисувам. Естествено е, че ще има доста пропуски, разбира се и това, че информацията от отделните военни епизоди не е съгласувана, (т.е. фактологически проверена) или е противоречива. Ако запитаме някои от участниците, всеки от тях ще ви разкаже нещо неизвестно, непознато и несподелено. Затова призовавам читателят да се задоволи с това, което съм събрал и написал. Предполагам, че все пак нещо ново и интригуващо ще спре вниманието му, такова, което в чешкия печат досега не е било публикувано.

София, 10 януари 1913 г.

ВЛАДИМИР СИС

ПРЕДИ МОБИЛИЗАЦИЯТА

Вече няколко години българите се подготвяха за войната с „полумесеца“¹, но за това никой не говореше, сякаш никой не знаеше за нея. Това е типична българска черта: да се мълчи. Офицери, учители, свещеници – всички те с патриотичен възторг подготвяха своите последователи за големите събития от днешните дни, но без шумни декларации, без „военни фрази“ и видима повишена бойна готовност. Най-важното е, че думата „война“ никъде не се споменаваше.

Получиха се известия за събитията², които се разпространиха и в най-затътените селища населени с българи. Още не бяха свалени от домовете на пострадалите черните знамена, когато вследствие засилените домогвания на турците отново се проля кръв. След Щип, наред беше Кочани-градче, което е само на 30 км. от българската граница.

Страстите в страната (България – съст.) стигнаха своята кулминация. Печатът открито и недвусмислено подканваше за мъст, а многолюдните митинги настояваха Царят³ да застане начело на народа и да го поведе срещу „полумесеца“. Никой вече не се притесняваше да изговори думата „война“. Традиционните защитници на християните срещу турците, които още помнеха насилника, и бяха добрата половина от българите, издигнаха лозунга – „**СЕГА ИЛИ НИКОГА!**“. Това се чуваше от всички страни.

Всичко беше подготвено за войната и преди всичко имаше договореност в отношенията между балканските монархически дворове (кралства – по авт.). Бяха забравени боевете при Сливница и схватките за Македония⁴

София – Белград – Атина и Цетина (Четин – по авт.) се побратимиха. Преброените щикове показаха, че общите сили не само могат да противостоят на полумесеца, но и да разчитат на победа.

Народът искаше войната, а в това се коренеше половината от успе-

¹ В преносен смисъл Османската империя – съст.

² Репресиите над християнското население в Щип – Македония през 1912 г. – съст.

³ В авт. текст – *краля* – съст.

⁴ Има се в предвид Сръбско-българската война от 1885 г. и Илинденското въстание 1903 г. – съст.

ха. Та нали войната, за да бъде успешна, трябва да е не само добре подготвена, но да бъде и популярна. Нейната потребност трябва да бъде оценена от целия народ, а не само от единици. А войната с Турция беше популярна и то не само в България, (по гореспоменатите причини), но и в Сърбия, Черна гора и Гърция. Народът на Сърбия и Черна гора беше развълнуван от кървавите събития, а в Гърция и до сега не можеха да забравят за своето поражение в Тесалия⁵.

Войната беше неизбежна. Беше необходима.

Още през септември се наблюдаваше във всички държави една нервност, някакво безпокойство. На българо-гръцката граница се повтаряха ежедневни стълкновения между пограничните стражи. От санджака в Сърбия се преместваха бежанци, които споделяха мъките си и техните покъртителни разкази, разпалваха всички – не само старосърбите, но и тези които до момента бяха безразлични към събитията. Въстанически чети на комитите стояха пред границите. Много от тях обхождаха санджака и мъстяха на мохамеданите. И накрая Черна гора – точно тя воюваше без да се откаже от войната.

В София нетърпеливо очакваха да проговори цар Фердинанд. Не липсваха и заплахи. В крайна сметка се постави някакъв въпрос свързан с династията. Царят обаче запази мълчание; беше му ясно и предчувстваше, това, което ще се случи в най-близките дни. Днес всички му се кланят. Той си е заслужил това. Не зная кой владетел може днес да се мери с него като дипломат и „баща на народа“!

Българският и славянският печат обвиняваха Царя за неговото постоянно пътуване до Виена. А след това какво?

Бившият председател на Руската дума Гучков⁶, по пътя от Лозенград до Димотика разказал следното: При едно такова пътуване, когато цар Фердинанд бил във Виена с неизвестна цел, председателят на Събранието⁷ д-р Г. Данев⁸ подписал споразумението за сключване на договора за „Балканския съюз на четиримата“⁹. Балканската дипломация се показва на света в целия си блясък. Тя изненада с това, че

⁵ става дума за Гръцко-турската война 1896.г – бел. Съст.

⁶ Руска дума – държавното събрание на Русия (парламент)

⁷ Българското Народно събрание – висш орган на властта.

⁸ Д-р Данев – Стоян – председател на Нар. събрание и министър на външните работи на България

⁹ Става дума за договорите, с които се формира Балканския съюз (България, Сърбия, Гърция и Черна гора).